

FELSEFE DÜNYASI

2019/ YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 69

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör/Editor

Prof. Dr. Celal TÜRER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt. Üniv.)

Prof. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK (Ankara Sosyal Bilimler Üniv.)

Doç. Dr. Necmettin Pehlivan (Ankara Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/Ulakbim tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/Ulakbim since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Tarcan Matbaası

İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0 312 384 34 35-36 (Pbx) Fax: 0 312 384 34 37

Basım Tarihi : Temmuz 2019, 600 Adet

NECATİ ÖNER, FELSEFE VE ELEŞTİREL RASYONALİZM

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 69, Yaz 2019, ss. 118-128.

Hakemleme: 21.05.2018 | Kabul: 14.06.2019

Mehmet Sait REÇBER*

Günümüzde felsefe yapmak genellikle felsefenin bir disiplini, hatta belli konusu üzerine düşünmek; örneğin, geleneksel felsefî sorunlardan birisi üzerine yoğunlaşarak çoğu kez bu alanda dile getirilmiş doğruluk iddialarını eleştirel bir yaklaşımla değerlendirip, olumlu veya olumsuz bir sonuca varmak şeklinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda yapılan faaliyetin bir bakıma temel çerçevesini oluşturan, böyle bir faaliyetin mahiyetini ifade eden bir takım varsayım veya kanaatleri içeren bir tasavvurun, yapılan faaliyetin en azından yapan tarafından değerinin ve amacının ne olduğunun anlaşılması ya da 'bilinmesi' noktasında hayati bir öneme sahip olduğu açıktır. Diğer sorulara kıyasla biraz genel görünse de felsefenin ne olduğunun da sonunda bir şekilde yanıtlanmaya muhtaç bir felsefî sorun olduğu ve bir filozofun/felsefecinin bu soruya verdiği açık ve kapalı yanıtın yaptığı işin anlamı ve değerinin anlaşılmasında önemli bir yere sahip olduğu kabul edilecektir. Bu yazımızda öncelikle değerli hocam Necati Öner'in felsefe veya felsefî faaliyete ne tür bir anlam ve değer atfettiğini felsefeden teorik ve pratik beklentileri çerçevesinde ortaya koymaya çalışacağız. Daha sonra da Öner'in bu konudaki genelde felsefî düşüncesi ile özelde epistemolojik sezgilerini 'eleştirel rasyonalizm' olarak bilinen yaklaşımla bir ölçüde karşılaştırmalı denilebilecek bir şekilde değerlendirmeye çalışacağım.

Eserlerinde felsefenin mahiyeti noktasında birbirinden farklı ve hatta birbirine zıt düşüncelerin varlığını sıklıkla dile getirmesine karşın Öner fel-

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı, Prof. Dr.

sefeyi de bir bilgi alanı olarak görür¹ ve felsefe yapmanın da insan tabiatının kaçınılmaz bir sonucu olduğunu belirtir². Bu bağlamda felsefenin ne anlama geldiğinin tam olarak bilinmediği ya da zamandan zamana, hatta kişiden kişiye farklılık gösterdiği³ ve bu sebeple herkes tarafından kabul edilebilecek bir tanımının yapılamayacağı doğru olsa da felsefenin temelde bilgiye dayanan bir disiplin olduğu teslim edilmelidir. Dolayısıyla, Öner'e göre, "Lachelier'in felsefenin ne olduğunu bilmiyorum demesi, onun herkesin üzerinde anlaşabileceği genel geçerliliği olan, kesin bir tanımının yapılamaz olduğunu belirtmek için olsa gerektir. Felsefenin mantıkçıların dili ile "efradını cami, ağyarını mani" türünden kesin bir tanımını yapamayız ama böyle bir disiplinin mevcut olduğu açıktır."⁴ Felsefi düşüncenin 'hayret', 'şüphe' ve 'insanın sarsılması' gibi ortak niteliklerinin veya saiklerinin olduğu noktasında Jaspers'e katılan Öner, 'hayret ve şüphe'nin bilimin de doğuşunda temel etmenler olmasına rağmen felsefenin bu noktada bilimin ötesine geçtiğini, yani ondan ayrıldığını düşünür.⁵ Bu bağlamda Öner'in, "bilim felsefesi yeterli felsefedir"⁶ şeklinde düşünen W. V. Quine gibi felsefecilerden farklı düşündüğünü, felsefeyi bilim felsefesiyle, yani bilimsel bilgi üzerine düşünmekle sınırlı görmediği açıktır. Çünkü felsefe 'bilgi üzerinde bilgi' türünden bir faaliyet olarak sadece bilimin sağladığı verileri esas alarak yol almaz, aynı zamanda din ve sanat gibi disiplinlerin de verilerini dikkate alarak din felsefesi, sanat felsefesine vb. imkân tanır.⁷ Felsefenin bu farklı bilgi disiplinleri üzerinden yol almasını ise Öner şu şekilde açıklar: "Felsefe, herhangi bir bilgi türünün verileri üzerinde veya o bilgi türünün aksettirdiği, tanıttığı varlık türü üzerinde düşünmedir. Bu düşünme, bir bakımdan onların değerlendirilmesidir. Değerlendirme geniş alanda olur. Meselâ verilenin hakikat değeri üzerinde durulabilir. Kullanılan metodun değerlendirilmesi olabilir. Ele alınan verilerin diğer bilgi türleri ile şu veya bu alanda mukayese edilecek değerlendirilmesine gidebilir, vs."⁸ Dahası, Öner'e göre, metafizik alana dair bilgi edinme çabası felsefi düşüncenin temel yönelimlerinden biridir. Ancak fizik ya da duyulur alana ilişkin epistemik bir arayıştan farklı olarak

1 Bkz. Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları 1999, s. 9; *Bilginin Serüveni*, Ankara: Vadi Yayınları, 2005, s. 45.

2 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 20.

3 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 12; *Bilginin Serüveni*, s. 45.

4 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 11.

5 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 12-13; *Bilginin Serüveni*, s. 46.

6 W. V. Quine, "Mr. Strawson on Logical Theory", *Mind*, New Series 62/248 (1953), s. 446.

7 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s.13.

8 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 14.

metafiziksel düzlemde bilgi arayışı zor da olsa bu, insan aklının onsuz yapamadığı bir şeydir.⁹

Felsefeyi insanı konu alan diğer bilim alanlarından ayıran nedenlerden biri de onun insanı nesne olarak araştırmak yerine özne olarak ele almasıdır ki kişiyi felsefe yapmaya götüren nedenlerden biri de insanın sarsılmasına neden olan varoluşsal (*existential*) boyutudur. İnsanın yalnızlığını, terk edilmişliğini, sonluluğunu ve ölümlülüğünü idrak ettiği böyle bir varoluşsal durum onu geçici olana karşın kalıcı olan, kendisini aşan mutlak varlıkla, yani Allah'la yüz yüze getirir ki bu hal aynı zamanda kişiyi felsefeye sevk eden, ona felsefe yapma imkânı sağlayan bir saiktir. İnsanın bu yalnızlığı, terk edilmişliği ve sonluluğuyla karşı karşıya kalmasıyla ortaya çıkabilecek karamsarlık veya kötümserlikten kurtuluşun yolu da ancak kendisini mutlak varlığa açmasıyla gerçekleşebilir.¹⁰

Felsefî bilginin temel özelliği nedir? Öyle görünüyor ki, Öner'e göre, felsefî bir düzlemde aynı konuda birbirinden farklı, hatta birbirine zıt düşüncelerin varlığı felsefî bilginin tabiatından kaynaklanan bir şeydir, bunun da temel nedeni insanın epistemik sınırlılığın bağlı olarak mutlak bilgiye erişmekten yoksun oluşudur. Bu durumda insana düşen, deyim yerindeyse, felsefî ödev kendini tanıma noktasında öz-değerlendirmeye gitmesi, yani sınırlarını tanımasıdır. Bu hususu felsefenin telkin ettiği en önemli nokta olarak gören Öner için burada yapılması gereken, insanın *yanılabilirliğine* bağlı olarak çoğulcu sayılabilecek bir tarzda başka türlü olabirliğin imkânını reddetmemesi, 'dogmatik' ya da 'fanatik' bir tutum yerine 'hoşgörü'ye dayanan bir tavır sergilemesidir. Hoşgörünün tersi taassup halidir, burada bir fikre körü körüne bağlanmak, başka türlü olabileceğine dair bir seçeneği dikkate almaksızın farklı insanlara ve görüşlere hak tanımamaktır. Ancak, Öner'e göre, taassup ile bir düşünceye sıkı bir şekilde bağlanmayı birbirinden ayırmak gerekir, çünkü birincisi ikincisinden farklı olarak saldırganlığı, farklı görüşleri zor kullanarak ortadan kaldırmayı da içerir. Taassubun temel nedeni ise yukarıda ifade edilen insanın kendisini yeterince tanımaması, dolayısıyla yetkisini veya sınırlarını keyfi bir şekilde aşmasıdır. Taassubun dinle sınırlı olmadığını düşünen Öner'e göre, hoşgörü sınırları içinde kalarak bir kimsenin belli bir inancın ya da düşüncenin taraftarı, hatta 'yılmaz bir savunucusu' olmasında herhangi bir tutarsızlık söz konusu değildir. Böylece 'felsefî bilgi' ile 'felsefî tutum' arasında bir ilişki vardır, kişiyi hoşgörüyü gerektiren felsefî tutuma götüren temelde felsefî bilgidir. Ancak, öyle görünüyor ki, Öner'e göre böyle bir felsefî tutumu benimsemek

9 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 25.

10 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 15-16, 25.

için felsefî bilgi gerekli olmakla birlikte yeterli değildir, çünkü sırf bilgi ya da malumat (*information*) düzeyindeki birikimin bir kimseye söz konusu felsefî tutumu kazandırması beklenemez. Kişiyi felsefî tutuma götüren edindiği bilgi yığını değil, bu bilginin deyim yerindeyse bir hayat tarzı şeklinde benimsenmesidir. Tıpkı bir din mensubunun iyi bir mümin olabilmesi için din bilgisinin gerekli olmakla birlikte yeterli olmaması gibi. Öyle ki geniş bir dinî bilgiye sahip olduğu halde bunu benimsemeyen, hayatlarına uygulamayanların durumu buna iyi bir örnektir.¹¹

Peki, felsefî tutumun en temel özelliği nedir? Öner'e göre "[f]elsefî tutum öncelikle aklın hakim olduğu bir tutumdur. Aklın hakim olduğu başka tutumlar da vardır. Mesela bilimsel tutum böyledir. Aradaki fark şuradan kaynaklanır: Bilim özel, dar bir alanda kalır, kendine özgü metodu ile varolanı inceler. Diğer bilgi dallarının bakış açısı, verileri onu ilgilendirmez. Felsefe ise bilimin faaliyet alanını da içine alan geniş bir bakış açısı ile bütün bilgi türleriyle ilgilenir."¹² İçselleştirilmiş felsefî bilginin neden olduğu felsefî tutumun; Öner'e göre, ayırıcı üç niteliği bulunmaktadır ki bunlar kısaca (i) *bütüncüllük* (ii) *eleştirisellik* ve (iii) *hoşgörülülük* olarak ifade edilebilir.¹³ Buna göre felsefî tutumun temel niteliklerinden biri olan bütüncül yaklaşım tikel bir olguyu içinde bulunduğu bütünden soyutlamaksızın ele almayı gerektirir. Böyle bir bütüncül yaklaşım kişinin, deyim yerindeyse, büyük resmi görmesiyle olası yanlışlıkları bertaraf etmeyi sağlayacaktır.¹⁴ Felsefî düşünce veya tutuma ilişkin bu vurgunun ne denli önemli olduğu açık olsa gerektir, zira diğer disiplinlerden farklı olarak bütünsellik vurgusu felsefenin tabiatından kaynaklanan bir şeydir. K. Popper'in deyişiyle "Uzmanlaşma bilim adamı için büyük bir ayartma olabilir. Ancak filozof için ölümcül günahtır"¹⁵. Eleştirisellik aynı şekilde felsefî düşünce veya tutumun olmazsa olmazı gibi görünmektedir, çünkü başka türlü, bir iddianın doğruluk değerini, yani bilgisel niteliğini tespit etmek mümkün olmadığı gibi, yine eleştiri olmaksızın sağlıklı bir epistemik gelişimden söz etmek mümkün görünmemektedir. Buna bağlı olarak, Öner'e göre, felsefî tutumun üçüncü niteliği olan hoşgörünün ne denli gerekli ve hatta kaçınılmaz olduğu açık olsa gerektir, çünkü ancak hoşgörünün hâkim olduğu bir ortamda farklı düşüncelerin/ doğruluk iddialarının sağlıklı bir şekilde dile getirilmesi ve değerlendirilmesi söz konusu olabilir.

11 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 22-23.

12 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 40-41.

13 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 41-43; *Bilginin Serüveni*, s. 48.

14 *Bilginin Serüveni*, s. 48.

15 *Popper Selections*, ed. David Miller, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1985, s. 26.

Öner'in felsefî bilgi ve felsefî tutuma dayalı felsefe tasavvuruna bir bütün olarak bakıldığında, onun felsefeyi belli ilkeler ve düşünceler etrafında, deyim yerindeyse, dondurulmuş statik bir düşünce sistemi veya biçiminden farklı olarak bütüncüllük, eleştirisellik ve hoşgörülülük esasına dayalı gelişmeye açık, dinamik bir faaliyet alanı olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Çünkü ona göre "Felsefe meselesi çözüldü mü felsefe olmaktan çıkar. Jaspers'in "Felsefe yapmak, yolda olmaktır" sözü bu fikri ne güzel ifade ediyor. O halde felsefe insanın durmadan ileriye atılmak, verilene eleştirme, yeni çözüm yolları arama çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkıyor."¹⁶ Görüldüğü gibi Öner, bilgiye dayalı felsefe anlayışını temelde insan yanılabilirliğine bağlı olarak bilgisinin her zaman eleştiriye, farklı değerlendirmelere ve gelişmeye açık bir karakterde olduğu düşüncesine dayandırmaktadır. Felsefe böylece eleştirel bir süreç çerçevesinde tamamlanmış, statik bir faaliyet alanını değil, bütünsel bir bakış açısı ve dinamik bir arayışla, deyim yerindeyse, böyle bir bütünselliğin (hakikatin) peşinden koşmak anlamında dinamik bir faaliyet alanı ('yolda olmak') olarak görülmelidir. Bu ise, tekrarlamak gerekirse, en temelde, insan bilgisinin doğasından kaynaklanan bir durumdur: "İnsan mükemmel bir varlık olmadığı için mutlak bilgi sahibi olamaz. İnsan bilgisi görelidir. İnsanın en sağlam bilgi edinme yolu bilim yoludur. Bilimin sürekli değişme ve gelişme içerisinde bulunuşu insanın mutlak bilgi sahibi olmayışının delilidir. İnsan, zaman akışı içerisinde var olanları daha iyi tanıma yolundadır. Başka bir ifade ile insan zaman geçtikçe ideal olan mutlak bilgiye yaklaşmaktadır. İnsanın doğası gereği bilgi, onun için, daima ideal olarak kalacaktır."¹⁷ Benzer bir yaklaşımın kendisini Öner'in bilgi anlayışında önemli yeri olan kavram epistemolojisinde, yani kavramsal içeriklerin edinilmesindeki değişkenlik düşüncesinde gösterdiğini söyleyebiliriz.¹⁸ Peki, Öner'in insan doğası veya insan bilgisinin doğasına ilişkin bu felsefe anlayışını felsefe tarihinde karşılaştığımız rasyonalizm, idealizm, realizm veya empirizm gibi ekollerden hangisiyle ilişkilendirmek mümkündür?

Öner'in felsefesini her şeyin akılla bilinebileceğini veya ispatlanabileceğini öngören bir rasyonalizm olarak yorumlamak mümkün olmadığı gibi, bilgiyi tümüyle tecrübeye dayandıran bir empirizm olarak da görmek doğru olmayacaktır. Çünkü o, insan bilgisinin sıfırdan başladığını reddettiği için "Locke'un *tabula rasa* fikrini kabul etmez"¹⁹. Yine, Öner'e göre, "çelişmezlik

16 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 13.

17 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 211.

18 Bkz. *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 95.

19 Bkz. Süleyman Hayri Bolay, *Necati Öner'in Fikir Dünyası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012, s. 74.

ilkesi, sonradan kazanılmış yani insan evriminin belli bir anında ortaya çıkmış bir ilke değil, insanla beraber var olan ve her toplumda geçerli olan evrensel bir ilkedir.”²⁰ Öyle görünüyor ki Öner’in yaklaşımını belli açılardan farklı felsefe ekolleriyle ilişkilendirmek mümkün görünse de onun özellikle insan bilgisinin tabiatına dayalı felsefe anlayışını çeşitli açılardan ‘eleştirel rasyonalizm’ olarak bilinen yaklaşımın epistemolojik çerçevesiyle ilişkilendirmek daha isabetli olabilir. Daha çok bir bilim felsefecisi olan Karl Popper’in düşüncesinde karşılaşılan ‘eleştirel rasyonalizm’ ile temelde mantık ve genel felsefenin sorunları üzerinde duran Öner’in düşüncesi arasında bir karşılaştırmaya gitmek ilk bakışta biraz şaşırtıcı görünse de bu, farklı arkaplanlara rağmen benzer bir felsefe tasavvuruna varmanın bir anlamda imkânını göstermesi açısından ilginç olabilir. Eleştirel rasyonalizme göre insan bilgisinin gelişimi ancak rasyonel geleneğe bağlı olarak eleştirel bir tartışma çerçevesinde ‘tahmini (*conjectural*)’ veya ‘varsayımsal (*hypothetical*)’ bir doğruluk/ bilgi iddialarıyla sağlanabilir. Dolayısıyla bir teori bildiklerimiz ve yöneltilen eleştiriler ışığında ne kadar çok tartışılırsa o kadar çok güçlü olur; açıklama gücü o oranda üstün olur. Böyle bir felsefi yaklaşımın Sokrates’ten önceki dönemlere uzandığını düşünen Popper için eleştirel rasyonalizmin temel iddiası insan bilgisinin, tanrısal bilgiden farklı olarak, gerçek veya mutlak bir bilgi değil, tahminî/ varsayımsal bir bilgi olduğudur.²¹

Rasyonalizm ile irrasyonalizm arasındaki tartışmanın uzun bir geçmişi olduğunu ve kendisinin böyle tartışmada rasyonalizmden taraf olduğunu söylemesine rağmen Popper, eleştirel olmayan bir rasyonalizmi zararlı ve hatta kendi kendisiyle çelişen bir pozisyon olarak değerlendirir. Bu bağlamda ‘eleştirel rasyonalizm’ ile ‘eleştirel-olmayan rasyonalizm’ ya da ‘kuşatıcı rasyonalizm’ arasında bir ayrıma giden Popper için ikinci türden rasyonalizmin en belirgin vasfı kanıt ya da tecrübeye dayandırılmamış bir şeyi reddetmesidir. Ancak bu tür bir rasyonalizm, en temel dayanağı olan bu iddiasını bir kanıt ya da tecrübeye dayandırmadığı için paradoksal bir şekilde kendi kendisiyle çeliştiği için mantıksal olarak savunulabilir bir tutum değildir. Çünkü bütün kanıtlar belli bir takım varsayımlara dayandıkları için bu varsayımların da döngüsel bir şekilde kanıt dayanması düşünülemez. Rasyonel tutum böylece kanıt ve tecrübeden daha temel bir işleve sahip olup, böyle bir tutuma sahip olmayan birinin herhangi bir kanıt ya da tecrübeden etkilenmesi beklenemez. İrrasyonalizmin doğru bir seçenek olmadığını düşündüğümüzde geriye nasıl bir rasyonalizmi tercih edeceğimiz sorusu kalmaktadır ki bu, Popper’e göre, ‘eleştirel rasyonalizm’dir.²²

20 *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s.70.

21 *Popper Selections*, s. 30-32.

22 *Popper Selections*, s. 33-36.

Eleştirel rasyonalizmin epistemolojik parametrelerinin ne olduğunu soracak olursak Popper evvela ‘bilginin nihaî kaynağının ne olduğu’ şeklindeki bir soruyu yanlış bir soru olarak görür ve eleştirel değerlendirmeye açık olduğu sürece hiçbir bilgi kaynağı ve iddiasına kapının kapatılmamasını savunur. Mesele bilginin kaynağının ne olduğu değil, ileri sürülen bir iddianın doğru olup olmadığıdır. Bu bağlamda bütün kanıtları dikkate almak gerekir. İster niteliksel ister niceliksel açıdan bakılsın, bilgimizin en önemli kaynağı gelenektir, çünkü bir çok şeyi bu yolla öğrendiğimiz gibi, eleştirme ve değerlendirmeler yapmaktan doğruluğa olan bağlılığımıza kadar bir çok pratiğimizi gelenek çerçevesinde ediniyoruz. Dolayısıyla gelenek olmaksızın bilginin imkânından söz edilemez ancak bu, gelenek yoluyla öğrenilen her şeyin eleştirel süzgeçten geçirilmeyeceği veya terk edilmeyeceği anlamına gelmez. Bilgi sıfırdan (*tabula rasa*’dan) başlamayacağı gibi, iyimser ve karamsar epistemolojilerin her ikisi de hatalıdır. Doğruluğun ne olduğu hakkında bir ölçütümüz olmasa da bir yanlış görececek ve eleyecek bir ölçüte sahip olabiliriz. Bir şeyin tutarlı olması doğruluğunu göstermese de, bir şeyin tutarsız oluşu yanlış olduğunu gösterir. Kendi başına ne akıl ne de tecrübe bilgi konusunda yegâne otoritedir; ‘entelektüel sezgi’ ve ‘tahayyül’ bu noktada daha önemli olabilir. Bu bağlamda her çözüm, çözümlenmeyi bekleyen yeni sorunlar doğurur.²³ Sonuçta insan bilgisinin yanlışlarla, önyargularla, hayallerle, umutlarla iç içe olduğunu ve bir bilgiyi insan bilgisi yapanın bu olduğunu kabul etmek durumundayız. Hakikate erişmek insan bilgisinin sınırlarını aşsa da hakikate yaklaşmamız söz konusu olabilir. Ya değilse bilgi arayışımıza, araştırmalarımıza ve eleştirilerimize anlam vermemiz düşünülemez.²⁴

Eleştirel rasyonalizm böylece insan bilgisinin gelişimini yanlışları ele-yerek doğruya yaklaşma süreci olarak yorumlar. Daha çok bilim felsefesi temelinde geliştirilen bu yaklaşımı Popper “ $P1 \rightarrow TT \rightarrow EE \rightarrow P2$ ” şeklinde formüle ettiği bir süreç çerçevesinde ifade eder ki, buna göre evvela çözüm bekleyen bir problemle (P1) yola koyuluruz. Böyle bir problemi çözmek için yanlışlanabilecek, kesin-olmayan bir teori (TT) öne sürdükten sonra eleştirel değerlendirme ve deneysel testler ışığında yanlışlıklarını eleme (EE) sürecine gireriz. Bu sürecin sonucunda ise irademizden bağımsız bir şekilde yeni bir takım sorunlarla (P2) karşı karşıya geliriz. Böyle bir rasyonel eleştiri süreci daha çok Popper’in nesnel bilgi düzlemi olarak gördüğü bilimsel gelişmeler alanı içindir. Ancak insan bilgisinin bir de öznel bilgi boyutu

23 *Popper Selections*, s. 54-56.

24 *Popper Selections*, s. 57.

vardır ki bu daha çok doğuştan bir takım eğilimler ile bunların çeşitlenmelerinden oluşur.²⁵

Popper'in daha çok bir bilim epistemolojisi çerçevesinde geliştirdiği eleştirel rasyonalizmin belki de en temel vasfı eleştirel bir süreç çerçevesinde bilginin imkânını reddetmediği halde insan bilgisinin her zaman *yanılabilirliğini* esas alması ve bu sebeple de gerçek veya mutlak bilgiden uzak olduğunu vurgulamasıdır. Böylece günümüzde felsefenin farklı disiplinlerinde karşılaşılabilen eleştirel rasyonalizm her ne kadar rasyonel eleştiri ve değerlendirmeyi esas alsada katı rasyonalizmden farklı olarak bir konuda kesin bir kanıt ve sonuca varabileceğimize imkân tanımamaktadır. Örneğin, böyle bir bakış açısını dinî inanç sistemlerine uygulayan eleştirel rasyonalistler bir inanç sisteminin rasyonel eleştiriye açık olması gerektiğini kabul etmekle birlikte onun, doğruluğunu kesin bir şekilde gösterecek bir kanıttan yoksun olduğunu savunurlar. Kanıtsal formda olmayan rasyonel bir takım dayanaklarımızın da olabileceğini öngören eleştirel rasyonalistler yine de bu noktada çok iyimser olmamız gerektiğini düşünürler. Bunun doğal bir sonucu olarak eleştirel rasyonalizm 'açık-uçlu' bir tutum sergilemek durumunda olduğu için eleştirel bir rasyonalist kendi görüşünün doğru olduğuna dair de kesin ya da mutlak bir güvenceye sahip olamayacağını düşünür ve alternatif görüşleri dikkate alma ihtiyacı hisseder. Ancak, bu yaklaşımı savunanlara göre, eleştirel bir rasyonalist herkesi ikna edecek bir kanıt olmasa da kendisi böyle bir kanıtle ikna olabilir veya kanıtın kesin olmadığını düşünmekle birlikte böyle bir inanca bağlanabilir.²⁶

Şimdiye kadar dile getirdiğimiz hususları dikkate aldığımızda aralarındaki bazı farklılıklara rağmen Öner'in felsefe ve bilgi anlayışı ile 'eleştirel rasyonalizm' olarak bilinen yaklaşımın bir takım epistemolojik sezgileri ve iddiaları arasında bir ilişki kurmak mümkün görünmektedir. Her iki yaklaşımda da gözlemlediğimiz en temel husus insan bilgisinin değişkenliği ve yanılabilirliğine bağlı olarak eleştiriye açık tutulması gerektiği ve insan bilgisinin bu noktada (mutlak) hakikate yaklaşabileceğidir. Bunun yanı sıra her iki yaklaşımın da bilginin kaynakları konusunda dışlayıcı bir tutum sergilememesi dikkate şayandır. Öner'in epistemolojisinde bilginin alanı sadece 'bilimsel bilgi' ile sınırlanmamış, dinî, felsefî, sanatsal vb. alanlar²⁷ da bu çerçeveye dâhil edilmiştir. Popper epistemolojisinde geleneğe vurgu yaparken, Öner'in yukarıda dile getirilen bilgi alanlarında geleneği zımnen kabul ettiği

25 *Popper Selections*, s. 70-73.

26 Bkz. Michael Peterson Vd., *Reason and Religious Belief: An Introduction to Philosophy of Religion*, New York: Oxford University Press, 2003, s. 49-53.

27 Bkz. *Bilginin Serüveni*, s. 48-58; *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 197-221.

düşünülebilir. Ancak bu çerçevede Öner'in daha çok vurguladığı nokta 'eleştirel zihniyet' ve 'açık tutum'²⁸ olarak ifade ettiği ve savunduğu hususlardır ki bunlar onun düşüncesini eleştirel rasyonalizme yaklaştıran hususlar gibi durmaktadır. Elbette burada farklılıklarından söz etmek mümkündür, ancak bu makalede bu iki yaklaşımın daha çok genel felsefî çerçevesini esas alarak kimi benzerliklerden hareketle 'eleştirel rasyonalizm' gibi bir ortak noktalarının olabileceğine işaret ettik. Eleştirel rasyonalizmin insan bilgisine ilişkin yanılabilirlik iddiasının ile buna bağlı olarak insan bilginin hakikate ancak yaklaşılabileceği vb. temel tezlerinin ne ölçüde tutarlı, savunulabilir veya insan bilgisinin bütün alanları geçerli olup olmayacağı soruları ayrıca üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmayı gerektiren hususlardır. Ancak eleştirel rasyonalizme ilişkin böyle bir değerlendirmeye gitmenin bu yazının amacı dışında kalacağını düşündüğümüzden burada bu konuya girmedik.²⁹

28 Bkz. *Bilginin Serüveni*, s. 36-38. Böyle bir felsefî arkaplandan dolayı Öner'e göre insan tabiatına en uygun siyasî rejim insan hürriyetine imkân tanıyan 'hürriyetçi demokrasi' olup, bu esasen insanın tarihsel tecrübesiyle desteklenmiş bir olgudur. (Bkz. *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s.22). Öner'in bu yaklaşımı ile Popper'in siyaset felsefesinde savunduğu 'açık toplum' anlayışı (bkz. *Popper Selections*, s. 248) arasında böyle bir benzerliğin temelinde benzer epistemolojik sezgilere sahip olmalarının yattığı düşünülebilir.

29 Dinî inanca/ imana dair eleştirel rasyonalist bu yaklaşımın bir değerlendirmesi için bkz. Mehmet Sait Reçber, "Akıl ve İman", *Din Felsefesi*, ed. Recep Kılıç, Ankara: Ankuzem, 2013, s. 212-215.

Öz

Necati Öner, Felsefe ve Eleştirel Rasyonalizm

Bu makalede Necati Öner'in insan bilgisinin doğasına dayandırarak geliştirdiği felsefe anlayışı ile 'Eleştirel Rasyonalizm' karşılaştırılmalı ele alınmaktadır. Bu amaçla evvela Öner'in felsefe ve bilgi anlayışı üzerinde durulmuş, daha sonra Popper'in bilim felsefesinde karşılaştığımız eleştirel rasyonalizmin temel tezleri ortaya konulmuştur. Bu iki yaklaşım arasında kimi benzerlikler dikkate alınarak Öner'in felsefeye ilişkin genel tutumunun bir tür eleştirel rasyonalizm olarak yorumlanabileceği şeklinde bir denemede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öner, felsefe, insan doğası, insan bilgisi, Popper, eleştirel rasyonalizm.

Abstract

Necati Öner, Philosophy and Critical Rationalism

This article examines Necati Öner's conception of philosophy that is based on the nature of human knowledge in conjunction with 'Critical Rationalism' in a comparative manner. In doing this, it first depicts Öner's approach to philosophy and knowledge, and then outlines the basic theses of critical rationalism as primarily exemplified in Popper's philosophy of science. Given that there are some resemblances between these two approaches, it is argued in tentative manner that Öner's approach to philosophy in general might be considered a variety of critical rationalism.

Keywords: Öner, philosophy, human nature, human knowledge, Popper, critical rationalism.

Kaynakça

- Bolay, Süleyman H. *Necati Öner'in Fikir Dünyası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012.
- Öner, Necati. *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları 1999.
- _____. *Bilginin Serüveni*, Ankara: Vadi Yayınları, 2005.
- Peterson, Michael Vd., *Reason and Religious Belief: An Introduction to Philosophy of Religion*, New York: Oxford University Press, 2003.
- Popper, Karl. *Popper Selections*, ed. David Miller, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1985.
- Quine, W. V. "Mr. Strawson on Logical Theory", *Mind*, New Series 62/248 (1953).
- Reçber, M. Sait. "Akıl ve İman", *Din Felsefesi*, ed. Recep Kılıç, Ankara: Ankuzem, 2013.